

Освіта ХХІ століття

ДО ЮВІЛЕЮ АКАДЕМІКА ІВАНА ЗЯЗЮНА

Українська наукова школа педагогічної майстерності – скарбниця сьогодення й майбутнього

Нелля НИЧКАЛО,

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України

Тепер переконливо можна було б сказати собі і людям: «Педагогіка – це моє життя!»
Іван Зязюн [1, с. 79]

«Педагогіка – це моє життя!» – у цих словах органічно й щиро поєдналися любов до дитини, любов і повага до вчителя та глибокий філософський зміст, що відображають філософію творчої життєдіяльності видатного українського вченого, академіка НАПН України, директора Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України Івана Андрійовича Зязюна.

Відтоді, як випускник Київського університету імені Тараса Шевченка, молодий викладач кафедри філософії Дніпропетровського сільськогосподарського інституту саме так визначив своє педагогічне кредо, минуло 44 роки. Впродовж цього тривалого періоду відбувалося зростання філософа-педагога, народжувалися сміливі ідеї, обґрунтовувалися нові методологічні підходи до підготовки вчителя, визрівала, формувалася концепція педагогічної майстерності...

«Педагогічна майстерність – це його життя!»

А сьогодні тисячі учнів-послідовників Івана Андрійовича стверджують: **«Педагогічна майстерність – це його життя!»**. І в цьому немає перебільшення. Біобібліографічний показник «Іван Андрійович Зязюн: педагог, вчений, філософ», виданий на початку 2013 р., відображає великий науково-педагогічний доробок вченого, свідчить

про його відданість проблемі педагогічної освіти, в якій Учитель – це втілення педагогіки серця, любові, творчості й активної дії, радісної і водночас важкої повсякденної співпраці з учнями, батьками, різними громадськими організаціями. «Життєдайні начала Добра, Любові, Істини і Краси перебувають у руках Учителя» – ця філософсько-педагогічна думка вже стала афоризмом і спонукає до творчості.

У вступній статті до згаданого покажчика президент НАПН України В.Г. Кремень зазначає: «Педагогіка 80-х років минулого століття була тісно пов'язана з філософсько-педагогічними поглядами Івана Андрійовича Зязюна, який прагнув і досягав того, щоб ідея освітньо-культурного синтезу була реалізована у навчально-виховному процесі Полтавського педагогічного інституту. Прагнути бути зразком інтелігентності, носієм високих еталонів культури своїх учителів, Іван Андрійович власним ректорським прикладом надихав на культурну самореалізацію творчо обдаровану студентську і викладацьку молодь, умів відшукувати таланти і підтримувати їх визрівання.

Саме з ініціативи ректора І.А. Зязюна й підтримки викладачів-ентузіастів в Інституті було вперше впроваджено курс «Основи педагогічної майстерності», сформульовано положення щодо одухотворення навчального процесу педагогікою Добра, аурою педагогічної культури. Курс з основ педагогічної майстерності сприяв залученню майбутніх учителів до чарівного світу педагогічної мудрості, до оволодіння технікою мовлення, ознайомлення з педагогічними системами А.Макаренка і В.Сухомлинського; до опанування культури педагогічного спілкування, техніки ведення уроків і позакласних виховних заходів, основ педагогічної майстерності.

Цікавий експеримент полтавців з перетворення провінційного інституту на елітарний (в навчальних аудиторіях дійсно панував дух позитивного кредиту, людяності, радості праці) викликав інтерес

*Академік НАПН України, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
Іван Андрійович Зязюн*

педагогів з Японії, Китаю, Німеччини, Куби, Канади, Франції, Польщі, Чехії, Болгарії та інших країн, стимулював відкриття кафедр педагогічної майстерності у вищих навчальних закладах колишнього СРСР» [10, с. 7].

Концепція педагогічної майстерності вченого-філософа має глибоке коріння, що сягає джерел української історії, культури, етнонаціональних традицій, мудрості нашого народу. Впродовж багатьох років Іван Андрійович обґрунтовував, відшліфовував і, можна сказати, викристалізовував теоретико-методологічні положення та інноваційні дидактичні засади педагогічної майстерності. За історичний період, що охопив складні етапи в розвитку системи освіти нашої держави, постала, пройшла процес становлення і розвинулася українська наукова школа педагогічної майстерності, творцем якої є видатний філософ-педагог І.А. Зязюн.

Звернемося до сучасного визначення наукової школи, запропонованого львівським ученим Дмитром Зербіно. «Наукова школа – це професійна співдружність людей, що сформувалася під егідою особистості вченого-лідера. Вона займається активною дослідницькою роботою в новому актуальному напрямі і об'єднана ідеями, методиками, науковими традиціями, що розширюються на основі постійного співробітництва, пошуку нових фактів та їх осмислення. У науковій школі висуваються гіпотези, концепції, теорії. У ній не бояться дискусій, а навпаки – прагнуть до них. Тут є все для свободи творчості» [2, с. 27]. Наголосимо, що наукова

школа – це співпраця вчених, об'єднаних навколо видатної особистості, яка здійснила значне наукове відкриття. Така співпраця сприяє поглибленню наукового пошуку, спрямованого на подальший розвиток і вдосконалення здобутого раніше наукового знання.

Безумовно, та чи інша наукова школа проходить різні етапи свого становлення, розвитку, розквіту і визнання. Буває й протилежне – вона може припинити своє існування. Це пов'язано з різними причинами, з-поміж яких:

- вичерпаність дослідження, розпочатого видатною особистістю та її учнями;
- поява нових ідей і поглядів з цієї проблеми;
- відхід з життя видатного вченого;
- відсутність підготовленої теорії концепції зміни для продовження розвитку висунутих раніше концепцій;
- відсутність фінансової бази, матеріально-технічної підтримки пошуку з ключової проблеми наукової школи тощо [3, с. 249–250].

Об'єктивний аналіз діяльності наукових шкіл з різних галузей наукового знання, визначення їх перспективності, на нашу думку, мають загальнодержавне значення. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне наголосити, що важливим є паралельне вивчення наукових шкіл, які репрезентують різні галузі наукового знання (наприклад педагогічну й природничу, психологічну й технічну), оскільки це сприятиме взаємозбагаченню, інтегруванню наукової діяльності й одержанню наукових результатів, що мають не вузькогалузевий характер, а комплексний.

Сьогодні можна наводити чимало прикладів, які є свідченням того, що у формуванні вченого-початківця, в його становленні винятково важливу роль відіграє та чи інша наукова школа. Науковий відділ чи інший структурний підрозділ в академічному інституті, кафедра або лабораторія в класичному університеті можуть функціонувати десятки років й навіть не наближатися до наукової школи (таких прикладів також є багато не тільки на периферії, а й в столиці нашої держави). Той чи інший структурний підрозділ академічного інституту чи вищого навчального закладу четвертого рівня акредитації може набути статусу наукової школи лише тоді, коли в нього є оригінальна ідея, авторська чи колективна концепція, що дає початок новому напрямку в науці [2, с. 30].

Українська наукова школа педагогічної майстерності – це переконливий приклад відданості наукового лідера академіка І.А. Зязюна цій благодатній і життєдайній ідеї. Пройдено майже сорокарічний складний шлях боротьби за її право на життя, утвердження й розвиток, віхами якого були створення і введення до навчальних планів курсів педагогічної майстерності, відкриття майже в усіх педагогічних інститутах кафедр педагогічної майстерності. На цьому шляху не все було оптимістичним, світлим і радісним. Упродовж останнього

десятиліття в класичних університетах (і не тільки в них) педагогічний компонент (і теоретичний, і історичний, і практичний) значно звузився. На жаль, в багатьох ВНЗ зникли кафедри педагогічної майстерності, майже до мінімуму зведено педагогічну практику.

Глибокий філософсько-педагогічний аналіз цих процесів, що здійснив академік І.А. Зязюн, зумовив такий висновок: «У розвитку вищої педагогічної освіти в Україні ХХ – на початку ХХІ ст. виокремлюються дві тенденції: перетворення педагогічних інститутів на педагогічні університети; трансформація педагогічних університетів на класичні. За умови збереження такої тенденції можна прогнозувати повну втрату системи вищої педагогічної освіти в нашій державі, котра є великим національним надбанням» [там само, с. 31].

Однак навіть у суперечливому й складному процесі перемагає істина. Разом з філософськими категоріями добра, краси і свободи вона відображає глибинний смисл людського світовідношення та осягнення буття, шукань людського духу та творення гуманістичних ідеалів. Саме істина виражає сутнісний зміст і мету пізнавального процесу і характеризує його результат – знання як адекватне відображення суб'єктивної та об'єктивної реальності в свідомості людини. Філософи наполягають, що істина встановлюється шляхом визначення відповідності пізнавального образу, через знання реального стану речей, дійсності, що надає істині незалежності від суб'єкта. Протилежними до категорії істини є поняття «омана», «хиба», «оманливість», «хибність». І хоча проблему істини вивчають переважно теорія пізнання, логіка, вона має винятково важливе значення для дослідження проблем педагогічної майстерності [там само].

На основі ретроспективного аналізу розвитку педагогічної освіти в СРСР можна зробити висновки, що як у концептуальних підходах, так і в їх реалізації було багато позитивного, незважаючи на жорстке ідеологічне регулювання, що домінувало в радянські часи. Яскравим підтвердженням цього може бути діяльність Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка (нині – Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка), ректором якого впродовж 15 років (березень 1975 р. – вересень 1990 р.) був талановитий вчений, організатор вищої педагогічної освіти Іван Андрійович Зязюн.

У науково-методичному посібнику «Педагогіка добра: ідеали і реалії» тодішній полтавський ректор І.А. Зязюн наводить 10 основоположних принципів життєдіяльності педагогічного інституту:

1. Найгуманніше ставлення викладачів до студентів і студентів до викладачів за вічним, золотим правилом етики: стався до іншого так, як бажаєш, щоб він ставився до тебе (кантівський імператив).

2. Педагог – взірць моральності для студентів, приклад для наслідування у професійному самовдосконаленні.

3. Процес навчання в інституті – розвиток потреби в самоосвіті, самовдосконаленні.

4. Інститут – осередок культури міста Полтави і області.

5. Інститут – осередок розвитку гуманітарної науки з упровадження в життя гуманістичної педагогіки А.С. Макаренка і В.О. Сухомлинського.

6. Педагогіка – мистецтво (К.Д. Ушинський), його творення – індивідуальний розвиток педагогічних можливостей кожного студента (формування педагогічної майстерності – ідеї А.С. Макаренка).

7. Основа духовності – Краса і Добро («філософія серця» Г.С. Сковороди), основа наукового пошуку – Істина.

8. У поєднанні Істини, Краси і Добра відбір учнівської молоді для здобуття вчительської професії здійснюється за критерієм «спорідненої праці» (Г.С. Сковорода).

Іван Зязюн, академік-секретар Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України
 Нелля Ничкало, ректор Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
 Анатолій Кузьмінський та іноземні члени НАПН України – президент наукового товариства «Польща – Україна», директор Інституту педагогіки Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської (м. Варшава, Польща)
 Франтішек Шльосек і професор Вищої гуманістично-економічної школи у м. Влоцлавек Зигмунт Вятровський під час візиту польської делегації до ЧНУ імені Богдана Хмельницького

Виступ Івана Зязюна під час V Міжнародних наукових читань, присвячених пам'яті академіка С.Я. Батишева, 2011 р.

9. Основа конкурсних іспитів в інституті – творча співбесіда на виявлення педагогічної обдарованості.

10. Плекання гордості кожного викладача і студента за належність до ВНЗ, відомого у світі своїми педагогічними талантами, постійне дієве вболівання за його авторитет у місті, в області, в Україні, в Радянському Союзі [1, с. 107–108].

Обґрунтовуючи такі інноваційні педагогічні принципи, професор І.А. Зязюн зазначає: «Принципи, як бачимо, загальні, але деякі з них, надто для того часу, революційні, особливо восьмий. Та й інші, у моїй свідомості вибудовані у систему, за декілька років мали зробити вибух і бодай розпочати розхитування тієї байдужості, якою вузи, особливо педагогічні, були переповнені» [там само, с. 108]. У зв'язку з цим наголосимо на винятковій важливості тези про «розхитування байдужості» у вищих педагогічних навчальних закладах. На жаль, байдужість глибоко пустила своє коріння й нині гальмує модернізацію підготовки вчителя на гуманістичних засадах.

На нашу думку, на початку XXI ст. актуальним є положення щодо пошуку в загальнодержавному масштабі талановитих учителів. Саме з цього, наголошує вчений, має розпочинатися шкільна реформа. «Причому психологи рекомендують робити це вже на ранніх етапах соціалізації особистості, можливо, з 4-го класу школи за спеціальними програмами. <...> Тим часом на практиці ми не завжди знаємо, кого нам належить вчити, до наказу про затвердження конкретного списку студентів в інституті чи училищі. Часто-густо працюємо з тими, хто обрав учительську професію випадково. І лише після першого року їхньої самостійної роботи в школі довідуємося, що навіть після закінчення

вузу вони не підготовлені до своєї місії – виявляють безпомічність не лише у виховній, а й у фаховій роботі. Не будемо звично посылатися на відсоткове співвідношення: мовляв, є достойні випускники педвузів, і немало! Зрозуміло, що навіть один слабкий учитель, якому ми відкрили двері до шкільного класу, – довічний нам докір. Скільки «людського» браку принесе він суспільству!» [там само, с. 116].

Вважаємо, що роздуми І.А. Зязюна про покликання вчителя потребують нового прочитання й глибокого осмислення і освітянами-управлінцями, і науковцями, які досліджують проблеми підготовки майбутнього вчителя та його подальшого професійного розвитку. Суспільство зацікавлене не тільки у збільшенні кількості освічених людей, а й у підвищенні їхньої кваліфікації, громадянської самосвідомості, формуванні вміння самостійно, творчо мислити, правильно оцінювати ситуацію і брати на себе відповідальність за результати діяльності. Всебічний розвиток кожної особистості залежить значною мірою від педагогічних здібностей учителя, раннього їх вияву і розвитку до рівня високої майстерності. Тому зрозумілий інтерес до особистості вчителя як об'єкта наукового дослідження філософії, соціології, психології, педагогіки, демографії та інших наук [там само, с. 117].

Щодо соціальної функції вчителя, то, як зазначає І.А. Зязюн, із соціальної ролі випливає особлива соціальна позиція вчителя, зумовлена ставленням до нього соціуму взагалі і кожного його представника зокрема. Це, власне, є його (вчителя) соціальний статус, який виникає не стихійно, не автоматично і залежить не лише від власного бажання, а й від можливостей суспільства розвивати педагогічні здібності кожного вчителя [там само, с. 117–118]. Отже, підготовка вчителя до виконання високого

соціального призначення є складним завданням соціального управління, яке потребує поетапного вирішення.

Програма, розроблена під керівництвом І.А. Зязюна в Полтавському педагогічному інституті імені В.Г. Короленка, базувалася на досвіді науково обґрунтованого відбору педагогічно обдарованої молоді для здобуття вчительської професії з метою задоволення потреб регіону (області, району, кожної школи) в учительських кадрах. У центрі уваги були проблеми ранньої професіоналізації, глибокої теоретичної і практичної підготовки майбутнього вчителя у ВНЗ, адаптації молодих учителів до умов роботи в школі. Відповідальність за «вихідні стани» і «кінцевий результат» покладалася однаковою мірою на органи народної освіти (райвно, облвно), школи та інститут.

Орієнтація навчально-виховного процесу на «кінцевий результат», на думку І.А. Зязюна, зумовлює підвищення вимог до рівня психодіагностики особистості, яка постійно розвивається. Водночас наявна практика психодіагностики переважно інтелектуальної сфери (за допомогою іспитів) хвибує на односторонність [там само, с. 118].

Аналізуючи ці проблеми, ми постійно звертаємося до історичних джерел педагогічної майстерності. О.А. Лаврінченко зазначає: «Історичний підхід до сутності та змісту педагогічної майстерності в системі підготовки вчительських кадрів дає можливість дослідити шляхи її оновлення та творчого впровадження в практику сучасних вищих закладів освіти. Ретроспективний, логіко-системний аналіз теорії і практики освітнього поступу уможливорює забезпечення науково обґрунтованого прогнозування його розвитку в навчально-виховному процесі вітчизняних ВНЗ, які стали на шлях багаторівневої системи підготовки педагогічних кадрів, інтегруючись у світові та європейські освітні системи. Біля витоків розроблення цих наукових засад стояли відомі вітчизняні діячі науки, теоретики і практики освітньої галузі, видатні філософи, митці та державні діячі: М.Демков, О.Духнович, М.Корф, М.Коцюбинський, Т.Лубенець, А.Макаренко, С.Миропольський, І.Нечипоренко, І.Огієнко, П.Редькін, І.Рижський, С.Русова, М.Пирогов, І.Сікорський, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, К.Твардовський, І.Тимківський, К.Ушинський, І.Франко, Я.Чепіга, П.Юркевич та ін.» [6, с. 8].

До особистості вчителя, до якості його професійно-педагогічної діяльності, до нього – як до суб'єкта навчально-виховного процесу, суб'єкта педагогічного спілкування – нині висуваються нові, зростаючі вимоги. Це помітно впливає на розширення комплексу взаємопов'язаних завдань, що покладаються на педагогічну освіту, зокрема:

– створити необхідні соціально-культурні і соціально-економічні умови для розвитку особистості студента вищого навчального закладу – майбутнього педагога, для його фундаментальної загальнокультурної підготовки, формування високих

морально-етичних якостей, любові до педагогічної професії, відданості їй;

– сприяти професійному становленню, самовдосконаленню педагогів;

– стимулювати інноваційну діяльність у різних освітньо-виховних системах, педагогічну творчість, що дає можливість досягти рівня педагогічної майстерності [3, с. 255].

У цьому контексті важливе значення має **Концепція багаторівневої педагогічної освіти в Україні**, проект якої підготували академіки В.П. Андрущенко та І.А. Зязюна. Вони обґрунтували вихідні положення концепції особистісно орієнтованої педагогічної освіти в Україні та її принципи: гуманізації, гуманітаризації, фундаменталізації, інтеграції, демократизації.

Концепція особистісно орієнтованої підготовки педагога – це система психолого-педагогічних ідей про цілі, зміст і технології педагогічної системи (процесу реалізації педагогічної дії педагогом), що забезпечує запит (соціальний і особистісний), функціонування й особистісний розвиток суб'єктів навчання [11, с. 255].

Автори виокремили п'ять ключових положень концепції та обґрунтували шляхи їх реалізації:

1. Удосконалення змісту освіти і організації навчально-виховного процесу з метою розвитку особистісної педагогічної майстерності як системи педагогічних компетентностей та творчої спроможності основного суб'єкта педагогічної дії – вчителя.

2. Зміцнення зв'язку педагогічної освіти з фундаментальною і прикладною наукою.

3. Удосконалення структури підготовки і підготовки педагогів.

4. Формування багаторівневої системи неперервної педагогічної освіти, оптимізація системи закладів педагогічної освіти.

5. Забезпечення соціальної підтримки студентів, підвищення престижу педагогічної праці [там само, с. 4].

Вирішення завдань, визначених у Концепції багаторівневої педагогічної освіти в Україні, що була схвалена президією НАПН України в 2011 р., потребує постійної уваги до реалізації принципу наступності. У зв'язку з цим доцільно звернутися до висновку, обґрунтованого К.Поппером. Цей видатний британський філософ, логік і соціолог пише про те, що ми не можемо все розпочинати з чистого аркуша, а маємо спиратися на те, що було зроблено в науці до нас. У науці ми прагнемо до прогресу, а це означає, що ми змушені спиратися на своїх попередників. Вважаємо, що ця думка має методологічне значення для різних галузей наукового знання – гуманітарних, соціально-економічних, технічних, медичних та ін.

Молода генерація українських учених-педагогів спирається на ідеї своїх попередників, на досягнення наукової школи педагогічної майстерності академіка І.А. Зязюна, що високо поцінована не лише в Україні, а й за її межами. Про це свідчить, зокрема, перевидання у 2005 р. в Польщі підручника

«Педагогічна майстерність» за редакцією І.А. Зязюна. До цієї унікальної праці вступне слово написав видатний польський учений Тадеуш Вацлав Новацький, якого називають Нестором польської педагогіки, а передмову – відомий дослідник проблем підготовки учителя, тодішній голова Комітету педагогічних наук Польської академії наук, іноземний член НАПН України Тадеуш Левовицький.

Важливим напрямом втілення ідей І.А. Зязюна можна по праву назвати дослідження колишніх аспірантів і докторантів Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, нині – відомих учених, які гідно продовжують традиції наукової школи педагогічної майстерності. Адже впродовж майже 20 років у цьому інституті пройшли підготовку й захистили дисертації понад 100 докторів та кандидатів наук, серед них – Є.Барбіна, О.Біда, Г.Васянович, О.Глузман, Р.Гуревич, Н.Дем'яненко, О.Дубасенюк, С.Золотухіна, А.Коломієць, А.Кузьмінський, І.Курляк, М.Лещенко, В.Луговий, Г.Нагорна, Л.Онищук, О.Отіч, О.Пехота, І.Прокопенко, О.Семенов, С.Сисоєва, М.Солдатенко, Г.Тарасенко, Г.Троцько, Л.Хомич та ін. Нині ці яскраві представники нової когорти українських учених, які присвятили свої наукові пошуки проблемі вчителя, його педагогічної майстерності, самі стали засновниками наукових шкіл і передають молодим дослідникам отой святій «ліхтар науки», про який писав Д.І. Менделєєв.

Лідер наукової школи Іван Андрійович Зязюн доводить необхідність цілісного дослідження проблем педагогічної майстерності. Це зумовлено такими чинниками:

- глобалізацією освітнього простору, що об'єктивує спільність професійної проблематики працівників освіти і робить можливим доступ до будь-яких інформаційних масивів;
- формуванням вільного ринку освітніх послуг у сфері додаткової професійної освіти (недержавні заклади, фірми, ВНЗ), що створює ситуацію конкуренції і водночас потребує якісної підготовки слухачів за відсутності державного стандарту такої якості;
- формуванням професійно-педагогічної спільноти, носія принципово нової освітньої культури, яка фіксується на рівні міжнародних документів про освіту й культуру, що проголошують спільність таких принципів діяльності в сфері освіти, як гуманізація, гуманітаризація, демократизація, толерантність, неперервність та ін.;
- виробленням культурної, концептуальної, технологічної множинності підходів до розв'язання проблем освіти, що потребує професійно-особистісного самовизначення і соціальної відповідальності за свій вибір;
- недосконалістю сучасного програмно-методичного забезпечення підготовки вчителя, процесу формування і розвитку його педагогічної майстерності (в умовах неперервної освіти).

Новим кроком, спрямованим на розв'язання цих проблем наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.,

стало заснування у 1993 р. Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (з 20 лютого 2007 р. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України). Його стратегічною метою є забезпечення системної науково-дослідної діяльності, спрямованої на теоретико-методологічне обґрунтування державної політики у сфері професійної підготовки педагогів нової генерації та розроблення теоретичних і методичних засад розвитку освіти дорослих в умовах неперервної освіти – освіти впродовж життя на основі врахування світових тенденцій, вітчизняного досвіду та перспективних потреб Української держави.

Ідеї педагогічної майстерності мають майбутнє

Особливістю розвитку наукової школи педагогічної майстерності І.А. Зязюна є цілеспрямоване поетапне науково-методичне забезпечення реалізації ідей, покладених в основу його авторської концепції. Перші науково обґрунтовані кроки з цього напрямку було зроблено у 80-ті роки минулого століття (полтавський період становлення і розвитку наукової школи). На початку ХХІ ст. ця авторитетна в Україні і за кордоном наукова школа здійснює всебічний теоретичний аналіз пройденого шляху. З урахуванням результатів, здобутків і прорахунків у діяльності вищих педагогічних навчальних закладів, а також реалій і перспектив розвитку системи підготовки вчителя наукова школа створює унікальний навчально-методичний комплекс «Педагогічна майстерність» для студентів педагогічних коледжів, інститутів та університетів. До його структури входять, зокрема: підручник «Педагогічна майстерність» (за редакцією І.А. Зязюна) [4], хрестоматія «Педагогічна майстерність» [5], навчально-методичний посібник «Історія педагогічної майстерності» (автор О.А. Лаврінченко) [6]. На нашу думку, важливим здобутком цієї наукової школи є розроблення спеціальної програми «Юний педагог» (факультатив для учнів 8–11-х класів) [14].

Головна мета цього факультативу – залучення школярів як суб'єктів до педагогічного процесу (а не лише ознайомлення з теоретичними засадами педагогіки і психології) для формування розуміння особливостей педагогічної праці, сприяння самовихованню професійно важливих якостей майбутнього вчителя, забезпечення кращої самооцінки учнями своїх можливостей.

Основні завдання факультативного курсу:

- сформуванню в учнів інтересу до професії вчителя; дати уявлення про соціальне призначення, характер і особливості педагогічної професії;
- на прикладах із життя і діяльності видатних педагогів виховати в учнів любов і повагу до професії вчителя, бажання присвятити своє життя учительській праці;
- надати школярам основи психолого-педагогічних знань, необхідних у виховній роботі з дітьми;
- допомогти учням усвідомити свої майбутні професійні можливості, викликати бажання

розвивати й удосконалювати якості, необхідні для професійної діяльності вчителя;

– виробити вміння спілкуватися, налагоджувати контакти з іншими людьми;

– допомогти обрати конкретну педагогічну спеціальність, відповідний факультет педагогічного навчального закладу (університету, коледжу) або орієнтувати учнів на інші професії.

Для вирішення цих завдань програма передбачає:

– теоретичну підготовку учнів, яка полягає в ознайомленні з основами психолого-педагогічних знань;

– діагностування і розвиток педагогічних здібностей школярів у процесі практичної діяльності, яка охоплює елементи педагогічної праці;

– поетапний аналіз сформованих умінь, остаточна оцінка яких синтезується у випускній характеристиці-рекомендації [там само].

На особливу увагу заслуговує визначення базових компетенцій, яких набувають старшокласники на заняттях факультативу «Юний педагог»:

– усвідомлення призначення вчителя в розвитку суспільства і його місії у становленні особистості школяра;

– розуміння сутності і специфіки педагогічної діяльності;

– ознайомлення з основними характеристиками педагогічної майстерності;

– знання засобів невербальної комунікації (мова тіла, міжособистісний простір, часова характеристика спілкування), шляхів досягнення зовнішньої виразності;

– самопрезентація вчителя під час першої зустрічі з колективом учнів, уміння слідувати за своїм зовнішнім виглядом;

– орієнтація в засобах виразності мовлення, здатність демонструвати інтонаційну виразність повідомлення;

– обізнаність із вимогами до техніки мовлення вчителя;

– володіння первинними знаннями психологічних особливостей молодшого школяра, підлітка, юнака;

– розуміння сутності професійного педагогічного спілкування як діалогу;

– опанування основ організаторської техніки у проведенні виховної роботи: ігор, бесід, свят, форм дозвілля з учнями різного віку;

– усвідомлення доцільності використання різних стилів спілкування;

– готовність переборювати бар'єри у спілкуванні;

– здатність аналізувати педагогічні ситуації;

– уміння будувати «Я»-висловлювання як спосіб запобігання конфліктам;

– усвідомлення сутності гуманістичного навчання, його переваг над авторитарним;

– вміння аналізувати досягнення діалогічної взаємодії на уроці [там само].

Важливою складовою навчально-методичного комплексу є програма «Основи педагогічної майстерності» для студентів вищих навчальних закладів (укладачі І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос, Н.М. Тарасевич, В.П. Шпак та ін.) [9]. Ця програма в 2009 р. була рекомендована Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України як програма навчальної дисципліни «Основи педагогічної майстерності» для вищих педагогічних навчальних закладів. Її укладачі творчо поєднали основні концептуальні положення,

Член-кореспондент НАПН України, директор Київського професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка Ольга Щербак, Іван Зязюн і Нелля Ничкало під час роботи «круглого столу» з питань особистісного становлення майбутніх педагогів професійної школи

викладені у програмах 1993 та 2000 років і підручниках 1997, 2004, 2008 років, а саме:

– ідея професійного навчання, зорієнтованого на формування особистості майбутнього вчителя, актуалізацію його потреби у професійному самопізнанні й самовихованні, вироблення гуманістичної професійної позиції для організації продуктивного педагогічного діалогу;

– уявлення про педагогічну майстерність як комплекс властивостей особистості вчителя, що забезпечують високий рівень самоорганізації його професійної діяльності на рефлексивній основі;

– логіка професійного навчання педагога охоплює: пізнання студентом сутності майбутньої професійної діяльності, пізнання власної особистості як інструменту рефлексивного керування поведінкою і діяльністю школярів, освоєння техніки управління взаємодією у процесі організації життєдіяльності учнів;

– усвідомлення ролі мотивів самоактуалізації особистості у педагогічній діяльності як детермінант творчої активності майбутніх педагогів; виокремлення домінантної ролі гуманістичної спрямованості у системі професійно-ціннісних орієнтацій учителя.

У чому ж полягає наукова новизна цієї програми? Науковці не лише збагатили її зміст, не лише розширили джерельну базу, а й дидактично обґрунтовано структурували матеріал відповідно до вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу у педагогічних інститутах та університетах.

Заслугує на увагу підхід авторів програми до визначення об'єкта вивчення цього курсу – теоретичних засад педагогічної діяльності і педагогічної майстерності, шляхів та засобів професійного розвитку майбутнього вчителя, а також його мети – усвідомлення сутності педагогічної майстерності і стимулювання потреби професійного саморозвитку майбутнього вчителя у її досягненні. Це стосується й основних завдань вивчення цього курсу, зміст яких полягає у тому, щоб навчитися розпізнавати, розуміти і правильно оцінювати найсуттєвіші характеристики педагогічної діяльності, орієнтуватися у критеріях, які розкривають рівень майстерності вчителя; сформувати вміння організовувати педагогічну взаємодію на засадах гуманності, толерантності, полісуб'єктності, на засадах ненасилля, що стало провідною ідеєю освітньої ідеології педагогіки XXI століття; навчитися аналізувати педагогічні ситуації, спираючись на теоретичні засади професійної педагогічної взаємодії, професійно грамотно конструювати і реалізовувати педагогічну взаємодію (під час розповіді, бесіди, на певному етапі уроку), обираючи доцільні засоби для підвищення її ефективності, орієнтуватися у системі вправ для професійного зростання; оволодіти технікою керування своїм психічним станом та прийомами налагодження контактів у педагогічній взаємодії; усвідомити необхідність об'єктивного

самоаналізу, самоконтролю, самовиховання, постійної праці над удосконаленням своєї професійної майстерності вже під час навчання в університеті.

Цей навчально-методичний комплекс, уперше розроблений в Україні для вищої педагогічної школи, свідчить про високу соціальну відповідальність учених за науково-методичний супровід впровадження інноваційних ідей.

Вважаємо вагомим здобутком створення таких програм для учнів загальноосвітніх шкіл та студентів вищих педагогічних навчальних закладів, що є важливими складовими навчально-методичного комплексу «Педагогічна майстерність» для студентів педагогічних інститутів та університетів. Доречно зазначити, що програми, підручники і навчально-методичні посібники, підготовлені цією науковою школою, системно використовуються в центрах педагогічної майстерності (а їх 26 в різних регіонах України), а також в системі методичної роботи в загальноосвітніх і професійних навчальних закладах.

Наголосимо також, що творчому впровадженню ідей, народжених і виплеканих цією науковою школою, сприяє діяльність Академії педагогічної майстерності, директором якої є талановитий педагог-дослідник О.М. Боровік. Глибинне розуміння сучасних проблем підготовки майбутнього вчителя та його професійного розвитку в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів, креативність, небайдужість і прогностичний підхід сприяють успішній реалізації надзвичайно цінних ідей концепції педагогічної майстерності І.А. Зязюна.

Концепція академіка І.А. Зязюна, його погляди, відображені в науково-методичних працях з проблем педагогічної майстерності, знаходять втілення у діяльності вищих педагогічних навчальних закладів нашої держави (Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького та багатьох інших), а також центрів педагогічної майстерності, багатьох загальноосвітніх і вищих навчальних закладів та інститутів післядипломної педагогічної освіти. Ідеї нашого видатного сучасника мають майбутнє.

Література

1. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. / І.А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 309 с.
2. *Філософія педагогічної майстерності*: зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського / Редкол.: Н.Г. Ничкало (голова) та ін. – Київ–Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – 380 с.
3. *Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи*: зб. наук. праць / за ред. В.Кременя, Т.Лєвовицького. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. – 692 с.
4. *Педагогічна майстерність*: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамуценко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна.

- 3-тє вид., допов. і перероб. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
5. **Педагогічна** майстерність: хрестоматія: навч. посіб. / упоряд.: І.А. Зязюн, Н.Г. Базилевич, Т.Г. Дмитренко та ін.; за ред. І.А. Зязюна. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 462 с.
 6. **Лаврінченко О.А.** Історія педагогічної майстерності: навч. посіб. / Олександр Лаврінченко. – К.: СПД Богданова А.М., 2009. – 328 с.
 7. **Зязюн І.А.** Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: монографія / І.А. Зязюн. – К., 2003. – 246 с.
 8. **Зязюн І.А.** Філософія педагогічної дії: монографія / І.А. Зязюн. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
 9. **Основи** педагогічної майстерності: навч. програма / уклад.: І.А. Зязюн, І.Ф. Кривонос, Н.М. Тарасевич. – К.: СПД Богданова А.М., 2009. – 48 с.
 10. **Іван** Андрійович Зязюн: педагог, вчений, філософ: біобібліогр. покажчик / [упоряд. Штома Л.Н.; наук. ред. Н.Г. Нічкало]; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: СПД Богданова А.М., 2013. – 182 с.
 11. **Концептуальні** підходи до розвитку багаторівневої педагогічної освіти в Україні: Проект Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Асоціації ректорів педагогічних університетів України. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 15 с.
 12. **Еліта:** витоки, сутність, перспективи / [В.Г. Кремень, В.В. Ільїн, С.В. Пролеєв [та ін.]; за ред. В.Г. Кременя]. – К.: Знання, 2011.
 13. **Зязюн І.А.** Технологія педагогічної дії у вимірі педагогічної майстерності / І.А. Зязюн // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наук. праць / за ред. В.Д. Будака, О.М. Пехоти. – Вид. 1.36. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2012. – С. 5–11.
 14. **Юний** педагог: Програма факультативу для учнів 8–11 класів / уклад.: І.А. Зязюн, І.Ф. Кривонос, Н.М. Тарасевич. – К., 2012. – 144 с.

Анонції

Нелля НИЧКАЛО

Українська наукова школа педагогічної майстерності – скарбниця сьогодення й майбутнього

У статті здійснено ретроспективний аналіз розвитку наукової школи педагогічної майстерності академіка І.А. Зязюна в останній чверті ХХ – на початку ХХІ ст. Розкрито вплив концепції педагогічної майстерності на модернізацію педагогічної освіти в Україні. Схарактеризовано навчально-методичний комплекс «Педагогічна майстерність», що охоплює дві програми, підручник, навчально-методичні посібники та хрестоматію.

Ключові слова: наукова школа, педагогічна майстерність, вчитель, навчально-методичний комплекс.

Нелля НИЧКАЛО

Украинская научная школа педагогического мастерства – сокровищница настоящего и будущего

В статье осуществлён ретроспективный анализ развития научной школы педагогического мастерства академика И.А. Зязюна в последней четверти ХХ – начале ХХІ в. Раскрыто влияние концепции педагогического мастерства на модернизацию педагогического образования в Украине. Охарактеризован учебно-методический комплекс «Педагогическое мастерство», что включает две программы, учебник, учебно-методические пособия и хрестоматию.

Ключевые слова: научная школа, педагогическое мастерство, учитель, учебно-методический комплекс.

Nellya NYCHKALO

Ukrainian scientific school of pedagogical excellence – the treasure of present and future

The development of academician I.A. Zyazyun's science school of pedagogical excellence in the last quarter of the ХХth – at the beginning of the ХХІth century has been analyzed in the retrospective aspect. It reveals the influence the concept of pedagogical excellence on the modernization of pedagogical education in Ukraine. The author has characterized the educational and methodical complex «Pedagogical excellence» that includes two curriculums, a text-book, educational and methodical manuals and a reading-book.

Keywords: science school, pedagogical excellence, teacher, educational and methodical complex.

Вихованці КЗ «Малобілозерська естетична гімназія-інтернат «Дивосвіт» Запорізької обласної ради – центру педагогічної майстерності